

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КАФЕДРА ОБЛІКУ І ОПОДАТКУВАННЯ

**ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
Й ОПОДАТКУВАННЯ РОЗВИТКУ
СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ
ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

Херсон – 2019

*Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ
«Херсонський державний аграрний університет»
(протокол №10 від 30 травня 2019 р.)*

Рецензенти:

Коцупатрій

Михайло Миколайович – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Плаксієнко

Валерій Якович

– доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку Полтавської державної аграрної академії

Рунчева

Наталія Вікторівна

– доктор економічних наук, проректор з науково-педагогічної та наукової роботи Бердянського університету менеджменту і бізнесу

О-16 Обліково-аналітичне забезпечення й оподаткування розвитку суб'єктів агробізнесу та сільських територій: [колективна монографія] / за заг. ред. Мармуль Л. О. — Херсон: Айлант, 2019. — 334 с.
ISBN 978-966-630-227-7

У колективній монографії розглядаються теоретичні та практичні основи сучасних трансформацій системи обліку і оподаткування, досліджено стан та напрями підвищення якості контролю й професійного аудиту, проаналізовано прикладні аспекти регулювання соціально-економічного розвитку агропромислового сектору та інфраструктури сільських територій.

Видання передбачене для науковців і практиків у сфері бухгалтерського обліку і оподаткування, керівників і фахівців підприємств, здобувачів закладів вищої освіти.

УДК 336.221:338.43

ISBN 978-966-630-227-7

© Мармуль Л. О., 2019

2.4. Оцінка системи внутрішнього контролю забезпечення виконання зобов'язань на аграрних підприємствах (Сакун А.Ж. к.е.н., доцент, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»)	163
2.5. Організація і методика контролю поточних біологічних активів тваринництва (Самайчук С.І. к.е.н., доцент, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»)	173
2.6. Порядок організації внутрішньогосподарського контролю аграрних підприємств (Шепель І.В. к.е.н., доцент, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет», Підковенко А. магістрант, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»)	179
2.7. Контроль за витратами в тваринництві на основі відхилень від норм (Шепель І.В. к.е.н., доцент ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет», Чир'єва І.В. магістрант ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»)	190

РОЗДІЛ 3.

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ Й ОБГРУНТУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

3.1. Підходи та критерії діагностики конкурентоспроможності аграрних підприємств (Кирилов Ю.Є. д. е. н., професор ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет», Грановська В.Г. к. е. н., доцент ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»)	201
3.2. Концептуальні засади формування системи управління комплексним розвитком галузі рисівництва в Україні (Морозов Р. В. д.е.н., професор. ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»).....	213
3.3. Аналіз ефективності функціонування підприємств продовольчої сфери (Мохненко А.С. д.е.н., професор ДВНЗ «Херсонський державний університет», Федорчук О.М. к.е.н., доцент ДВНЗ «Херсонський державний університет», Протосвіцька О.І. аспірант ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права»)	223
3.4. Регуляторні впливи на формування пропозиції продукції аграрних підприємств в дотриманні продовольчої безпеки (Пилипенко К.А. д.е.н., доцент кафедри організації обліку та аудиту Полтавської державної аграрної академії м. Полтава, Україна)	235
3.5. Регулювання механізмів публічно-приватного партнерства у сфері розвитку сільських територій України (Губа М.І. к.е.н., доцент, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет», Карташова О.Г. к.е.н., доцент, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»)	246

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>

5. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій / [Саблук П. Т., Кропивко М. Ф., Булавка О. Г. та ін.]; за ред. П. Т. Саблука, М. Ф. Кропивка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 454 с.
6. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : [підручник – 2-ге вид., перероб. і допов.] / Шершньова З.Є. – К. : КНЕУ, 2004. – 699 с.

3.3. Аналіз ефективності функціонування підприємств продовольчої сфери

Формування будь-яких організаційно-господарських структур як у сільському господарстві, так і в інших складових частинах агропромислового виробництва залежить від конкретних умов, що склалися у тому чи іншому регіоні, чи в державі в цілому. Зміни, що проходять у різних сферах суспільного виробництва, особливо в періоди глобальних перетворень, супроводжуються процесами як відновлення господарських структур, які існували в минулому, так і створенням нових господарських формувань. Ця об'єктивна закономірність характерна для будь-яких періодів проведення реформ і в будь-яких країнах. Не стало це винятком і для продовольчої сфери України.

Функціонування підприємств продовольчої сфери – це не тільки виробництво та переробка продукції сільського господарства, їх значення і місце в житті селянина набагато більше. З огляду на це варте уваги висловлювання М. Мірошниченка стосовно того, що господарства продовольчої сфери "у наших умовах відбивають не тільки нову форму організації виробництва, а й новий тип виробничих відносин, нових зв'язків між собою у межах аграрного сектора і останнього – з промисловістю. Саме цим пояснюється складність вирішення проблем становлення і розвитку фермерських господарств, підвищення їх конкурентоспроможності та ефективності порівняно з іншими формами організації аграрного виробництва" [2].

Фермерські господарства за значним комплексом ознак є аналогами крупних аграрних формувань, проте у менших масштабах виробничої діяльності. Тому фермерству має всі характерні ознаки аграрного виробництва, що зумовлені складністю, різноманітністю, непередбачуваністю і, безумовно, певним ризиком у процесах виробництва, переробки та збуту продукції.

У всіх країнах з розвинутою ринковою економікою функціонування продовольчої сфери базується в більшості випадків на фермерських господарствах, кількість яких поступово скорочується, а їх розміри за земельною площею зростають. Одні науковці стверджують, що світовий досвід розвинутих країн свідчить майже однозначне твердження – фермерство довело за останнє століття свої переваги як в США, так і в Західній Європі. Саме багатство даного досвіду нам слід досконало вивчити і запроваджувати. В умовах ринку фермерство є формою господарювання, яка найбільш відповідна вимогам та законам ринку. Зрозуміло, що запровадження ринково-підприємницьких принципів сільськогосподарського виробництва супроводжувалося на початкових стадіях розвитку фермерства. Багато сподівань покладалося на широкомасштабний розвиток вітчизняного фермерства і на його пріоритетне значення у виробництві та переробці аграрної продукції. І

справді, в перші роки аграрної реформи становлення фермерських господарств (ФГ) відбувалося високими темпами, а потім цей процес відбувався хвилеподібно.

На початку аграрної реформи тільки за 1993–1994 роки було створено 25,6 тис. ФГ, тоді як за наступні роки лише біля 20 тис., а в останні роки кількість ФГ навіть скоротилась.

Такі коливання у розвитку ФГ пояснюється тим, що у перші роки аграрної реформи бажаючі стати фермерами мали змогу могли одержати у користування до 50 га сільгоспугідь і до 100 га загальної земельної площі. В рахунок своїх майнових паїв вони смали змогу отримати техніку і інші засоби виробництва. І у тих умовах ціни на техніку і добрива були більш-менш доступними для фермерів. Також була можливість придбання зношеної техніки у КСП за відносно низькими цінами. Поглиблення диспаритету цін і глибока криза всієї економіки у тому числі сільського господарства, гіперінфляція позначились на тому що бажаючі стати фермерами не мали для цього можливості і насамперед "стартового капіталу", а без цього створити власне господарство не можливо.

Кількість ФГ значно різниться в розрізі областей. Найбільше функціонує ФГ в Одеській, Миколаївській та Дніпропетровській області.

В цілому у зазначених областях питома вага у загальній кількості ФГ становить 32,8%, тобто майже третина ФГ функціонує в трьох областях України. Наступними за ними є Запорізька, Кіровоградська, Херсонська області. Найменша кількість ФГ спостерігається у Чернігівській, Рівненській та у Івано-Франківській області, в цілому у цих областях питома вага в загальній кількості ФГ найменша – 3,6%. Тобто в зоні Степу функціонує найбільша кількість ФГ, де сприятливі умови дозволяють вирощувати зернові культури і соняшник які мають найбільший рівень рентабельності.

Сьогодні можна стверджувати що в Україні функціонує вже вагомих за кількістю сектор ФГ, питома вага ФГ до загальної кількості аграрних підприємств становить майже 70%.

Площа землекористування фермерів також зростала швидкими темпами. Те саме стосується і середнього розміру землеволодіння ФГ. Збільшення середнього розміру сільгоспугідь у ФГ є важливим показником їх розвитку. Саме це сприяє використанню переваг великих господарств. Оскільки в аграрному секторі розмір земельних ділянок є основою концентрації виробництва. Відмітимо, що в Україні ФГ за показником землекористування значно випереджають країни Східної Європи, де середні розміри індивідуальних господарств становлять: Чехія – 2-10 га, Угорщина 2-11, Польща –7, Румунія – 4, Східна частина Німеччини – 17 га, але поступаються США – 195 га [3].

Безумовно, у середньому по Україні площа землекористування не сприяє досягненню оптимального рівня концентрації виробництва, за якого досягається найнижчий рівень собівартості виробленої продукції. Як свідчать деякі розрахунки, самостійне (індивідуальне) господарювання у рослинництві на площах 20-50 га не може забезпечити дотримання мінімально необхідних сівозмін та ефективного використання машинно-тракторного парку. Ефективне використання комплексу машин залежно від спеціалізації досягається у фермерських господарствах із земельною площею не менше 400-1000 га, і приватних підприємствах, що є правонаступниками реформованих КСП, від 2 до 5 тис. га. Саме тому, не

випадковим на сьогодні є той факт, що в багатьох регіонах функціонують великі за площею землекористування ФГ, які мають більше 100 га сільгоспугідь.

Стосовно питомої ваги фермерства у виробництві основних видів аграрної продукції досягнення поки що незначні. Також спостерігається обмеженість спеціалізації фермерських господарств. Насамперед, фермери вирощують зернові і деякі технічні культури. Галузі тваринництва ФГ приділяють незначну увагу. Безумовно, вони утримують худобу і птицю, у більшості випадків для задоволення власних потреб. Така сама ситуація спостерігається по вирощуванню картоплі та овочів. Всі ці продукти не реалізуються на ринку, тобто фермери працюють тільки на себе.

Відповідь на питання, чому у ФГ переважає спеціалізація на продукції рослинництва, не може бути однозначною. По-перше, тваринництво вимагає чималого стартового капіталу для будівництва приміщень тощо, а це для більшості фермерів є проблематичним. По-друге, тваринництво хоч і менш ризикована галузь, але більш клопітка. По-третє, і це, мабуть, головне, низький рівень закупівельних цін на тваринницьку продукцію. Так, якщо у дев'яності роки співвідношення цін на пшеницю та велику рогату худобу становило 1:10, то в двотисячні лише 1:4. Подібне співвідношення має місце також стосовно цін на пшеницю та молоко, пшеницю та живу вагу свиней.

Отже, відносно низькі ціни на продукцію тваринництва позначаються на тому, що фермери зосереджують увагу на виробництві більш вигідних видах продукції і насамперед зернових, соняшнику, цукрових буряків. З огляду на це, можливі різні підходи щодо вирішення цієї проблеми. Одним з них державна допомога. Нині вона характеризується вкрай низьким рівнем. При цьому ми вважаємо, що державна допомога господарствам не порушує принципи ринкових відносин. Завдяки державній допомозі, є змога поліпшити виробничу структуру в сільському господарстві, тобто забезпечити збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва. Адресність такої допомоги та її спрямованість на сектор ФГ, а також розробка спеціальної програми дозволить поетапно вирішити проблему насичення ринку продукцією тваринництва, формування оптимальної структури сільського господарства.

Позитивною на наш погляд, є тенденція зростання обсягів виробництва валової продукції у розрахунку на одне ФГ. Протягом останніх років спостерігається тенденція зростання обсягів виробництва валової продукції сільського господарства в цілому по сектору ФГ і в розрахунку на одне господарство.

Разом з тим виникає питання, чому переваги ФГ над іншими виробниками сільгосппродукції гальмуються численними чинниками:

1. Зовнішніми чинниками, на наш погляд, варто віднести несприятливе макроекономічне середовище. Воно знаходить свій прояв у таких процесах:

- законодавча та економічна нестабільність в Україні;
- недосконала податкова система;
- нерозвиненість ефективних кредитної та страхової систем;
- диспаритет цін на промислову і сільськогосподарську продукцію;
- обмеженість здатності держави щодо надання ФГ належної фінансової підтримки, а також до субсидування;

- певні проблеми забезпечення землею;
- відсутність розвинутої ринкової інфраструктури;
- недоброзичливе ставлення і подекуди свідоме гальмування розвитку ФГ з боку місцевих владних структур, керівників різних організаційних форм господарювання;
- неналежний розвиток кооперації та інтеграції між ФГ або з іншими підприємствами;
- відсутність або недосконалість законодавчого забезпечення стосовно багатьох аспектів діяльності ФГ.

2. Організаційно-економічними проблеми на рівні ФГ є:

- недостатня фахова підготовка фермерів, відсутність належного досвіду щодо ведення і управління діяльністю ФГ в ринкових умовах;
- недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення ФГ, що унеможливує використання новітніх технологій;
- відсутність "стартового капіталу" в належних обсягах для створення ФГ у оптимальних розмірах, а також землі і грошового капіталу для розширеного розвитку ФГ.

Саме тому ФГ не змогли використати свої переваги. На думку В.Я.Месель-Веселяка, низьку ефективність використання землі ФГ можна пояснити тим, що "... фермерським господарствам надані гірші землі. Крім того, вони змушені приховувати результати своєї роботи у зв'язку з невдалою податковою системою. Позитивним є те, що на відміну від офіційної статистики, результати проведених нами опитувань свідчать, що більшість фермерів працює значно ефективніше, ніж звітує" [1].

Безперечно, ці фактори варто враховувати. Але існує достатньо багато інших факторів, вплив яких значно гальмує масштабний розвиток ФГ, і, відповідно, зростання їх продуктивності та ефективності. Зрозуміло, що лише наявність високої мотивації щодо забезпечення ефективного господарювання є недостатнім. Відносно причин, що гальмують становлення та розвиток ФГ в Україні, то їх вже неодноразово відзначали вітчизняні вчені-економісти у тому або іншому контексті. Результати дослідження дають змогу систематизувати їх (з певним рівнем умовності) за двома блоками:

- 1) зовнішні чинники щодо діяльності ФГ;
- 2) внутрішні чинники, які діють безпосередньо в ФГ.

Зрозуміло, що вони тісно зв'язані між собою. Інакше кажучи, багато проблем на макро- і мікрорівнях переплітаються і взаємопов'язані між собою.

Можна заперечити, що більшість із цих факторів мали негативний вплив і на інші форми господарювання. Більш того фермерів на три роки звільняють від сплати податків, а землю вони отримують безоплатно. Відносно це так, проте варто зважати на те, що порівняно з ОПГ, державного і суспільного секторів, приватний сектор, що представлений ФГ, для України 90-х років був зовсім новий, і формувався практично з нуля. У всіх інших був наявним певний стартовий капітал, матеріально-технічна база господарювання. А в країнах Заходу фермерство, як зазначалося раніше, пройшло довгий шлях "природного" відбору.

Отже маємо всі підстави вважати, що фермерство могло б отримати більш-менш широкомасштабний розвиток за умови надання йому відповідної державної

підтримки в питаннях формування стартового капіталу. Перша хвиля фермерів могла отримати безкоштовно землі до 50 га і загальною площею 100 га, придбати зношену техніку. Подальше вагоме здорожчання техніки позбавило наступних такої можливості. У крайньому випадку необхідних коштів на розвиток селянського господарства у раціональних масштабах вітчизняні потенційні фермери не мали. Крім того їх чимало. Наприклад, для того щоб створити сучасну ферму в США розмір інвестиції коливається від 5 до 10 тис. дол. в розрахунку на 1 га. У Німеччині створення одного фермерського господарства з оптимальними розмірами земельного наділу 100 га передбачає наявність стартового капіталу від 750 тис. до 1 млн. євро. Виходячи з цих показників, можна приблизно визначити потребу нашого потенційного фермера для створення сучасного господарства, яке забезпечило виробництво конкурентоспроможної продукції Мінімуму для ферми в 100 га – 500 тис. дол. або 2,5 млн. грн. А ферма з оптимальними розмірами у 3-4 рази більше.

Характерні риси, що притаманні фермерському господарству визначають структуру його виробничого потенціалу. Процес матеріального виробництва виступає проявляється впливом людини на природні ресурси. Діяльність людини є необхідною умовою матеріального виробництва і є його важливим чинником. Матеріальними факторами виробництва у фермерських господарствах є засоби і предмети праці. Матеріальне виробництво є важелем впливу людини з використанням засобів праці на предмети праці, землю та воду, в результаті чого вони отримують продукцію та послуги.

Наразі ефективність фермерського господарства залежить від природного середовища (грунту, клімату, погодних умов), від стану макроекономіки (ціни, податків, курсу валют), від інституційних факторів (закони, державне регулювання, стан конкуренції, економічна політика). Для всіх чинників зовнішнього середовища є характерним їх визначний вплив на господарську діяльність фермера.

АПК є найважливішою і особливою складовою народного господарства країни, без якої неможливе забезпечення населення продовольством, а окремих галузей промисловості сировиною. Складовою його частиною є сільське господарство. Це комплекс галузей, кожна з яких має притаманні тільки їй специфічні властивості.

Як галузь матеріального виробництва, сільське господарство відрізняється від інших галузей народного господарства засобами виробництва, виробничим хистом працівників і характером товару, які виробляються. Земля тут виступає основним засобом виробництва. Вона в значній сприяє формуванню ефективності виробництва і визначає розмір капіталу. В інших галузях економіки роль землі інша – це лише місце розташування виробництва. Її особливостями в аграрному секторі є: обмеженість, незамінність, оскільки є продуктом природи та засіб виробництва, при належному використанні здатність покращувати свою якість і навпаки, визначає спеціалізацію суб'єктів господарювання на селі, визначає набір техніки, технологій, відповідно до природно-кліматичних умов.

Також, важливою особливістю аграрного виробництва є те, що земля має різні рівні родючості, різновіддаленість стосовно ринків збуту, переробних підприємств, а також місць зберігання продукції, технічного обслуговування сільськогосподарської техніки, забезпечення господарств електроенергією, газом та іншим інфраструктурним забезпеченням.

У фермерських господарствах, які займаються виробництвом аграрної продукції, процес виробництва розміщується на земельних ділянках просторово, що потребує застосування мобільних пересувних агрегатів, позначається на необхідності транспортного обслуговування (перевезення насіння, кормів, продукції, добрив та ін.). У результаті це спричиняє додаткові витрати для придбання необхідних видів техніки, яка через незначні розміри фермерських господарств (наприклад в Херсонській області середній розмір становить 84 га) на може достатньо ефективно використовуватись. По суті це вкладений, але «не працюючий» капітал. Багато робочого часу в таких господарствах витрачається на переміщення не лише машин, а й працівників.

Використання фермерськими господарствами біологічних факторів (рослин і тварин) є найважливішою особливістю аграрного виробництва, що впливає на їх формування і функціонування, а також, спричиняє взаємодію біологічних і економічних законів. Виробничий процес у аграрній сфері складається із зміни і розвитку рослин і тварин, натомість соціально-економічними завданнями і матою фермера є отримання прибутків. До того ж біологічні фактори є дуже вагомими. Ми погоджуємося з вченими-аграрниками в тому, що біологічні ресурси важливі також як й інші фактори виробництва – організація й оплата праці, управління трудовим і виробничим процесами.

Зважаючи на вищесказане можна зазначити, що формування і функціонування фермерських господарств має відбуватися у повній узгодженості з біологічними ритмами росту і розвитку рослин та тварин. Це позначається на спеціалізації господарств, тобто набір галузей має поєднуватись за періодами робіт, реалізації продукції, рівномірності зайнятості фермера і його техніки в трудовому процесі, забезпечувати оптимальні розміри господарств по землекористуванню.

Аграрне виробництво має сезонний характер. Тобто робочий період не співпадає з часом виробництва, а виробництво з реалізацією продукції. Це позначається на нерівномірності використання праці і техніки, реалізації продукції і надходженні грошових ресурсів протягом календарного року. Потреба ж в оборотних засобах є сталою протягом всіх місяців року (придбання паливно-мастильних і ремонтних матеріалів, добрив, оплата праці за виконану роботу). Це призводить до необхідності використання короткострокових кредитів, що не завжди є вигідним фермеру, а обійтись без нього практично неможливо.

Погодні умови також мають суттєвий вплив на сільське господарство. Зокрема, урожайність сільськогосподарських культур в регіоні має циклічний характер, що позначається на рівні виробництва як в галузях рослинництва, так і тваринництва. Якщо урожайність сільськогосподарських культур до 50% залежить від умов погоди, то екологічний стан довкілля зазначену частку впливу ще збільшує. Цей чинник слід враховувати при управлінні фермерським господарством, особливо при розробці прогнозів виробництва конкурентоспроможної продукції у необхідній кількості та відповідній якості, а також фінансових результатів.

Частина виробленої у галузях рослинництва і тваринництва продукції, (понад 20% валової продукції) залучається у наступні цикли вже як засіб виробництва (молоко, приріст тварин, корми, насіння), тому в аграрному секторі існують особливості і у формуванні основних та обігових фондів. Вони виробляються самою галуззю і залежать від неї за ціною і якістю.

Вплив зазначеного чинника на стан і діяльність фермерських господарств двоїстий. Так, при його формуванні, до отримання продукції, основні та оборотні засоби є певною сумою коштів і продуктів, які здатні забезпечити виробничі цикли, починаючи з посіву і до забирання та зберігання продукції у за відповідних умов. Це підтверджує те, що без стартового капіталу нормально починати працювати фермерське господарство практично не в змозі.

Взаємозв'язок природних та економічних процесів проявляється при виробництві аграрної продукції, у тому числі фермерськими господарствами, і позначається на тому, що аграрне виробництво є сировинною базою. Переробка цієї продукції відноситься до промислового виробництва. Для того, щоб фермер не продавав свою продукцію у вигляді сировини, тим більше за ціни, яка не відшкодовує витрат, він має практично заснувати або освоїти нове промислове виробництво, а для цього крім капіталу необхідні ще і нові специфічні знання та час. Одному фермеру налагодити таке виробництво практично неможливо, особливо при малому розмірі фермерського господарства. Вихід вбачається в кооперації з іншими фермерами, про що свідчить практика господарювання в деяких районах.

Ми вважаємо що, до особливостей аграрного виробництва слід віднести залежність аграрної продукції від стану довкілля. Відомо, що виробництво екологічно чистої продукції є для товаровиробника набагато дорожчим порівняно із звичайною продукцією і вимагає особливих технологій, додаткових витрат праці та нових знань. За відсутності всього цього незадовільний стан довкілля не сприятиме виробництву потрібної продукції. Саме тому є важливість врахування цього фактора.

Зазначені особливості аграрного виробництва суттєво визначають організацію фермерського господарства, вимагають творчого підходу до використання законів природи та суспільства; визначають специфіку фермерських господарств від моменту їх становлення до періоду нормального функціонування; обумовлюють своєрідний характер дій фермерських господарств в умовах ринкової економіки. Отже, формування і діяльність конкурентоспроможного фермерського господарства як самостійного суб'єкта в аграрному секторі економіки має відбуватися з урахуванням взаємопов'язаних економічних, біологічних та природних умов, що обумовлює специфічні вимоги щодо його організації та управління його діяльністю.

За наявності відповідної кваліфікації і досвіду в управлінні господарством фермер може впливати на фактори внутрішнього середовища (організація праці, дисципліна, інтенсифікація праці). Якщо фермерське господарство контролює належним чином фактори внутрішнього середовища, то має значні резерви. Фермерське господарство має взаємодіяти із зовнішнім середовищем для того, щоб використовувати необхідні оптимальні зовнішні умови. Чинники зовнішнього середовища є змінними, знаходяться поза контролем фермера, тому його форми управління потребує постійного удосконалення. З метою, щоб досягнення мети фермерське господарство змушене рухатись до більш високої ефективності і продуктивності праці, порівняно з конкурентами, шляхом оптимізації використання ресурсів.

Звісно, що особливості розвитку фермерських господарств в Херсонській області залежать від її історико-економічних умов існування. Херсонська область утворена 30 березня 1944 року, в складі якої – 18 адміністративних районів, 3 міста

(Херсон, Нова Каховка, Каховка) обласного і 6 міст (Берислав, Генічеськ, Гола Пристань, Скадовськ, Таврійськ, Олешки) районного підпорядкування.

Розташована область на півдні України в басейні нижньої течії Дніпра в степовій зоні. Омивається Чорним та Азовським морями. Херсонська область має спільну границю з Миколаївською, Запорізькою, Дніпропетровською областями та з Автономною Республікою Крим.

Площа області 28,5 тис. кв. км. Населення понад 1,2 млн. чоловік. Обласний центр – м. Херсон. Основні галузі промисловості: суднобудівна, машинобудівна, металообробна, нафтопереробна, харчова, легка та електроенергетика. Херсонський торговельний порт – один з найбільших морських портів України, через який наша держава підтримує зв'язки з багатьма країнами світу. Херсонщина – один із центрів виробництва пшениці. Широко розвинені промислове садівництво, виноградарство, овочівництво, баштанництво. Формування фермерських господарств в Херсонській області було розпочато в 90-х роках.

Найбільшого розповсюдження фермерські господарства набули у Голопристанському, Генічеському та Бериславському районах Херсонської області. Очевидний лідер – Голопристанський. Далі йдуть Новотроїцький та Скадовський райони. Наіменьша кількість у Нововоронцовському районі та містах Херсон і Нова Каховка (рис. 1).

Кількість фермерських господарств в Херсонській області є вищою проти середнього по країні.

Рис 1. Територіальне розміщення фермерських господарств регіону

Землеволодіння по адміністративних районах відчутно відрізняється. Зокрема, у Великодепетиському, Верхньорогачицькому, Високопільському, Каховському та

Чаплинському середні розміри фермерських господарств становлять від 108 до 170 га, а в Бериславському, Генічеському, Іванівському, Садовському та Цюрупинському – від 53 до 75 га.

Це є свідченням того, що розміри фермерських господарств, їх землекористування значно залежать не тільки від природних, а й від економічних умов, а також від специфіки районів, їх місце розташування, близькості до адміністративних та промислових центрів, оптових аграрних ринків, інфраструктурного забезпечення.

Важливого значення набуває використання землі фермерськими господарствами. Структура землекористування фермерських господарств характеризується наступним: рілля – 95 %, а також сіножаті та пасовища – 3%. Якщо з економічної точки зору, цю ситуацію можна пояснити тим, що рілля забезпечує найбільшу віддачу, сприяючи вирощуванню високорентабельних культур, характерних для регіону, то з екологічної це не виправдовується. Відповідно до сучасними уявлень, раціональна структура землекористування передбачає наявність 40-60 % ріллі. В іншому випадку таке значне переважає ріллі у землекористуванні спричиняє виснаження ґрунтів. Дана структура землекористування сформувалася з початку створення фермерських господарств і є практично постійною до теперішнього часу.

Варто зазначити, що фермерські господарства помітно збільшили посіви технічних культур за рахунок часткового зменшення посівів зернових. Це насамперед пояснюється зростанням попиту на продукцію технічних культур за останні роки та досить вигідною ціною для фермерів на ринках збуту.

Тенденція, спостерігається, обумовлена постійністю попиту на зерно на регіональному так і загальнодержавному продовольчому ринку як регіону, а також меншою його трудомісткістю порівняно з іншими культурами. Це позначилось на здатності фермерських господарств за період їх існування збільшити виробництво зерна та інших видів продукції.

Обсяги виробництва всіх видів аграрної продукції по всіх категоріях господарств зросли, і це підтверджує незворотність становлення і розвитку фермерських господарств в аграрному секторі економіки Херсонської області.

Результати дослідження свідчать про наявність чітко вираженої тенденції переміщення виробництва аграрної продукції із суспільного сектора у приватний сектор (особисті підсобні і фермерські господарства). Спричинене це певною мірою попитом і розширенням ринків збуту продукції. Підтверджує такий висновок, наприклад, інформація стосовно зменшення виробництва зерна на 30-40% у суспільному секторі і збільшення в 22-32 рази – у фермерських. Аналогічною є ситуація й по інших видах продукції. Стосовно овочів, то вони в основному вирощуються в особистих підсобних і фермерських господарствах.

У такій специфічній ситуації виникла і негативна тенденція. Як було зазначено раніше, зерновиробництво у фермерських господарствах стає монокультурним і є одним із чинників зниження рівня урожайності сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств Херсонської області.

Не дивлячись на вище зазначені негативні тенденції по фермерським господарствам, виробництво валової продукції у поточних цінах у розрахунку на 100 га сільгоспугідь зросло на 41%, але це у 2 рази менше рівня показника по

колективним господарствам. На основі цього можна зробити висновок, що в великі господарствах мають більше економічних можливостей для свого розвитку, що слід враховувати у розробці прогнозів щодо розвитку фермерських господарств.

Для більшості з досліджуваних фермерських господарств характерним є відносно невисокий рівень товарності продукції.

Виключенням становить соняшник, але його високий рівень товарності пояснюється підвищенням попиту на даний вид продукції і достатньо високою ціною, яка є прийнятною для виробників на момент реалізації відносно інших видів продукції. На низькому рівні товарності зерна і молока позначаються дві причини: по-перше – невивідність їх збуту по відкритих каналах, а по-друге – неофіційні і незафіксовані канали вигідної реалізації – прямий продаж на ринку і постійним покупцям, приватним підприємцям і таке ін.

Фермерські господарства, які не змогли реалізувати вироблену продукцію, частину її використовують як оплату праці, в рахунок отриманих послуг, взаєморозрахунків, на внутрішньогосподарські та особисті потреби. У цьому полягає відмінність фермерських господарств від інших форм господарювання і є характерною для їх діяльності.

Галузева структура виробництва вимагає формування оптимального поєднання галузей і видів продукції для рівномірного використання робочої сили протягом року. Досягти цього можна тільки шляхом підбору культур і сортів за термінами посіву, доглядом і збору врожаю. Крім цього, необхідною є кваліфікація членів фермерського господарства, підвищення рівня механізації виробництва, мотивація виконання всіх виробничих і управлінських функцій, продуктивність праці фермера і дохідність господарства. Все це варто враховувати при організації діяльності фермерських господарств.

Матеріальні ресурси фермерських господарств представлені в натуральній формі як основні засоби, а у вартісній – основні фонди. Основні засоби створюють споживчу вартість, а основні засоби – утворюють вартість продукції.

Відомо що, основні засоби поділяються на виробничі і невиробничі. У фермерському господарстві виробничі основні засоби залучаються у виробництво різних видів продукції і виконання робіт. Таким чином, основні засоби поділяють за призначенням: на сільськогосподарського призначення і несільськогосподарського. В процесі сільськогосподарського виробництва залежно від призначення (за технологічною ознакою) основні засоби сільськогосподарського призначення об'єднують у такі групи: будівлі, споруди, передаточні пристрої, машини і обладнання, транспортні засоби, виробничий і господарський інвентар, робоча і продуктивна худоба, багаторічні насадження в плодоносному віці, капітальні вкладення, інструменти та інші основні засоби. Крім того, виробничі основні засоби сільськогосподарського призначення за галузевою ознакою поділяють на засоби рослинництва, тваринництва і загального призначення. Різко розмежувати у фермерських господарствах основні засоби складно, оскільки в процесі виробництва вони виконують активну й пасивну функцію. До першої групи відносять машини і обладнання, транспортні засоби, продуктивну і робочу худобу, капітальні затрати на покращення земель. Другу групу становлять виробничі будівлі та споруди, виробничий та господарський інвентар тощо.

Розвиток фермерських господарств поступово переходить до нових більш якісних форм. Відносні показники, що характеризують визначену стабільність в плані забезпечення технікою, можуть носити тимчасовий характер, якщо немає потрібного фінансування фермерських господарств. Це можна пояснити тим, що у виробничому процесі всі види основних засобів зношуються. Вони втрачають свої початкові якості і дієздатність, поступово стають непридатними для подальшого використання і їх змушені замінювати.

Знос основних засобів може бути як фізичний, так і моральний (процес їх знецінення внаслідок технічного прогресу). Знос основних засобів позначається на досягненні фермерським господарством морального та фінансового збитку. Щоб вирішити зазначену проблему, слід застосовувати техніку з максимальним навантаженням.

Крім того, склад машинно-тракторного парку у фермерських господарствах формується на основі особистої думки фермера, його досвіду праці і можливостей придбання, вартості, тривалості робочого періоду, наявності трудових ресурсів та ін. Наразі фермерські господарства за своїм розвитком підійшли до свідомої необхідності оптимізації складу (за кількістю та якістю) основних засобів і самого господарства.

Перед підприємствами переробної сфери постає проблема щодо оптимізації витрат на володіння основними засобами та експлуатаційними витратами. Витрати володіння становлять: амортизація, відсотки на вкладений капітал, податки, страхування, утримання приміщень та ін. Такі витрати є постійними і не залежать від інтенсивності використання машин. Експлуатаційні витрати залежать від інтенсивності використання техніки – це витрати на паливо, ремонт, утримання трудових ресурсів на обслуговування машин [5].

Крім виробничих основних засобів для здійснення процесу виробництва продукції і її реалізації, підприємства продовольчої сфери мають використовувати необхідні обігові засоби, які повністю використовуються в процесі одного виробничого циклу. Вартість обігових засобів повністю переноситься на готову продукцію, тому для процесу виробництва виникає потреба у нових засобах.

Обігові засоби фермерських господарств за джерелами формування поділяються на власні та запозиченні, але за їх роллю у процесі виробництва групують на матеріальні оборотні засоби і форми обігу. Матеріальні оборотні активи є предметами праці, які використовуються у виробничому процесі. Фонди обігу готова для реалізації продукція. Матеріальні оборотні засоби містять виробничі запаси, що не вступили у процес виробництва і предмети праці які знаходяться у процесі виробництва. Виробничі запаси можуть бути представлені продукцією фермерських господарств (насіння, корма) а матеріали промисловості (паливо, запасні частини, мінеральні добрива).

Особливе місце в складі матеріальних засобах посідають виробничі запаси. Їхня частка складає 80-85%, що ускладнює фермерським господарствам специфічні труднощі для їх поповнення. Джерелом поповнення власних обігових засобів є прибуток, а залучених – кредити на сезонні затрати.

В Херсонській області на етапі створення фермерських господарств матеріальні ресурси формувалися в основному за рахунок залучених засобів. Основна частина з поточних виробничих затрат у фермерських господарствах

використовувалась на придбання техніки та обладнання (61%) і лише 18,2% – на будівництво; а на власні потреби спрямовуються 6,3% і на оплату працівників що залучалися – 1,8% [4].

За весь час існування фермерських господарств ситуація з їхнього фінансування постійно погіршувалась. З'явилися новітні форми забезпечення фермерських господарств матеріальними та фінансовими ресурсами: кооперація з іншими фермерськими і комерційними аграрними підприємствами, переробними та обслуговуючими підприємствами; поява лізингу, ф'ючерсів, оптова торгівля, товарні кредити, бартер та ін.). Це свідчить про те, що фермерські господарства мають цілковиту життєздатність і є повноправними суб'єктами аграрної економіки і продовольчого ринку області.

Фермерським господарствам притаманна висока питома вага в структурі витрат на оплату робіт і послуг, які виконали сторонні організації. Середні і великі за розмірами фермерські господарства, які більш-менш забезпечені засобами виробництва, мають незначну питому вагу витрат на оплату послуг сторонніх організацій. Майже наполовину меншу питому вагу витрат на нафтопродукти мають невеликі фермерські господарства проти великих.

Отже, фінансові результати функціонування фермерських господарств, які різняться за площами землекористування, мають певні відмінності і у джерелах їх формування. Малі господарства підтримують свою конкурентоспроможність в основному за рахунок відносно низького рівня собівартості продукції (без урахування витрат на оплату праці). Вони досягають конкурентних переваг за рахунок цінової конкуренції. Тому, ми вважаємо, що не може бути єдиного підходу щодо визначення рівня конкурентоспроможності фермерських господарств. Дані підходи будуть визначатися розмірами господарств, рівнем товарності продукції, доступом господарств до ринку аграрної продукції тощо.

Дослідження еволюції розвитку фермерських господарств в Україні показало, що в перші роки аграрної реформи становлення фермерських господарств відбувалося високими темпами, а потім цей процес відбувався не стійко, хвилеподібно.

Ефективність фермерського господарства залежить від природного середовища (грунту, клімату, погодних умов), від стану макроекономіки (ціни, податків, курсу валют), від інституційних факторів (закони, державне регулювання, стан конкуренції, економічна політика). Для всіх чинників зовнішнього середовища є характерним їх визначний вплив на господарську діяльність фермера. Дослідження проблем розвитку фермерських господарств дозволило визначити і систематизувати чинники, які гальмують їх економічне зростання.

Зовнішніми чинниками, що стримують розвиток господарств продовольчої сфери є несприятливе макроекономічне середовище, яке проявляється у: законодавчій та економічній нестабільності; недосконалої податкової системи; нерозвиненості ефективних кредитної та страхової систем; диспаритеті цін на промислову і сільськогосподарську продукцію; обмеженості фінансової підтримки фермерських господарств з боку держави; проблемах забезпечення землею; відсутності розвиненої ринкової інфраструктури; відсутності підтримки з боку місцевих владних структур; неналежному розвитку кооперації та інтеграції між господарствами продовольчої сфери або з іншими підприємствами; відсутності або

недосконалості законодавчого забезпечення стосовно багатьох аспектів діяльності господарств.

Організаційно-економічними проблемами на рівні підприємств продовольчої сфери господарств є: недостатня фахова підготовка фермерів, відсутність належного досвіду щодо ведення і управління діяльністю господарства в ринкових умовах; недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення господарств, що унеможливує використання новітніх технологій; відсутність "стартового капіталу" в належних обсягах для створення фермерського господарства у оптимальних розмірах, а також землі і грошового капіталу для розширеного розвитку господарства.

Список використаних джерел до п.3.3.

1. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2005. – №6. – С. 17-26.
2. Мірошніченко М. Фермерство: проблеми становлення, розвитку та ефективності / М. Мірошніченко // Економіка України. – 1995. – №2. – С. 69-73.
3. Мохненко А.С. Розвиток фермерських господарств в системі факторів конкурентного середовища: теорія, методологія, практика: дис.... д-ра. екон. наук : 08.00.04 / Мохненко Андрій Сергійович; Міжнародний університет бізнесу і права. – Херсон, 2011. – 435 с.
4. Мохненко А.С. Функціонування і розвиток фермерських господарств в аграрній сфері економіки / А.С. Мохненко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Миколаїв, 2012. – № 1 (65). – С. 26-30.
5. Федорчук О.М. Організаційно-економічне вдосконалення сучасної комерційної інфраструктури АПК України / О.М. Федорчук // Таврійський науковий вісник: зб. наук. праць. – Херсон: Айлант, 2013. – Вип. №. 83. – С. 366-371.

3.4. Регуляторні впливи на формування пропозиції продукції аграрних підприємств в дотриманні продовольчої безпеки

В дослідженні встановлено, що участь аграрних підприємств у дотриманні продовольчої безпеки, опосередковується через формування пропозиції сільськогосподарської продукції сировинного та продовольчого призначення на цільових ринках її збуту. Дослідження показали, що цільові об'єктові ринки сільськогосподарської продукції характеризуються складною структуризацією, глибоко диференційованим характером його конкурентної побудови на різних рівнях розподілу продукції та, відповідно, неповною реалізацією економічних інтересів підприємств товаровиробників.

При цьому ринок аграрної продукції є достатньо стабільним в межах національної економіки. Це зумовлюється дією таких основних факторів: невисокою еластичністю попиту, що зумовлює стабільність обсягів збуту продукції кінцевим споживачам; ринковими та споживчими характеристиками об'єктів ринку, які відрізняються високим рівнем стандартизації товарних партій; недосконалою конкурентною ситуацією на об'єктних ринках більшості видів аграрної продукції; сформованістю каналів розподілу продукції, які на вказаному ринку є довшими за ті, що існують інших ринках товарів та послуг; функціонуванням механізмів взаємного впливу суміжних товарних ринків.

Наукове видання

**ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ТА ОПОДАТКУВАННЯ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ
ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

Колективна монографія

ISBN 978-966-630-227-7

За загальною редакцією д.е.н., професора Л.О. Мармуль
Відповідальний за випуск – А.Ж. Сакун
Технічний редактор – Дудченко С.Г.

Віддруковано з готових оригінал-макетів.
Підписано до друку 30.05.2019 р. Формат 60 x 84 1/16.
Папір офсетний. Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 20,1. Наклад 300 прим.

Віддруковано в ТОВ “Айлант”,
73000, Україна, м. Херсон, пров. Пугачова, 5/20.
Свідоцтво про реєстрацію ХС №1 від 20.08.2000 р.
Тел.: 050-396-08-91.